

Рецензії та примітки

Віталій Рудь

ORCID iD 0000-0001-8087-2236

DOI: 10.28925/2524-0757.2020.1.23

ВІДЕЙКО М.Ю. ЗБРОЯ ТА ВІЙСЬКОВА СПРАВА У ДАВНІХ ХЛІБОРОБІВ ЄВРОПИ У VI–IV тис. до н.е. ІСТОРІЯ ЗБРОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ: АЛЬМАНАХ. К., 2019. № 2. С. 4–134

Українська археологічна наука має багато публікацій, присвячених зброї та військовій справі племен, які населяли наші терени у давнину. Проте нео- та енеолітична епохи України позбавлені особливої уваги. Існують поодинокі розвідки у формі невеликих статей чи підрозділів книг, що висвітлюють окремі сюжети цієї тематики. Натомість у рецензованій праці М.Ю. Відейка «Зброя та військова справа у давніх хліборобів Європи у VI–IV тис. до н.е.» запропоновано комплексний погляд на згадану проблематику. Назва книги одразу стимулює читацький інтерес, адже стає зрозуміло, що матеріали з різних куточків Європи тут не презентовані осібно, а розглянуті як складники єдиного процесу. Підтверджено цей структурою книги, побудованої за хронологічним принципом. В основу часових відрізків лягли важливі культурні трансформації, що мали місце у середовищі хліборобського населення Центральної та Південно-Східної Європи. Передують цим частинам два розділи: перший характеризує історичні процеси в Європі у VI–IV тис. до н.е., другий розкриває сутність понять окремих видів зброї та наводить підходи до її класифікації.

Динамічний розвиток давніх хліборобських суспільств Європи у VI–IV тис. до н.е., на думку автора, став стимулом до виникнення та розвитку військової справи, що супроводжувалося своєрідною «гонкою озброєнь» і розквітом фортифікаційного мистецтва. Динаміку процесу автор простежує насамперед в освоєнні нових територій, демографічному зростанні, ускладненні суспільних структур разом з появою центрів влади.

М. Відейко подає власне бачення поняття «спеціалізоване озброєння». Дослідник зараховує до такого озброєння предмети, початково розроблені та створені для застосування проти людини. Але, зважаючи на хронологічні рамки дослідження, автор зауважує, що до комплексу військового озброєння можуть бути додані засоби, створені та переважно застосовані для полювання.

Процес стрімкого поширення аграрних технологій у Європі в VI тис. до н.е. супроводжувався конфліктами за території із місцевим населенням з привласнювальним господарством. У цей час обидві сторони протистояння мали у користуванні досить прогресивний мисливський комплекс знарядь, який, на думку автора, можна було використати для ведення як дистанційного, так і ближнього бою. З цією метою могли використовувати й окремі знаряддя праці. Як приклад М. Відейко наводить незначну кількість археологічних підтверджень конфліктів і сутичок, що мали місце переважно в Центральній Європі того часу. Натомість для наголошення на існуванні військових протистоянь автор згадує численні приклади укріплених переважно ровами поселень у центральній та південно-європейському регіонах.

У V — першій половині IV тис. до н.е. триває різновекторна експансія суспільств із відтворювальним господарством. У цей час на теренах України постає культурний комплекс Кукутень-Трипілля (КККТ), носії якого поширювали аграрні технології та інновації на схід від Карпат. Нові культурні комплекси виникали й на інших територіях, зокрема Центральної та Південної Європи, де почалося розшарування суспільства. Кліматичні зміни в останній чверті

V тис. до н.е. призвели до економічного та суспільного колапсу найбільш розвинених регіонів Південно-Східної Європи, а також до зростання локальної етнокультурної специфіки. На думку автора, у середовищі КККТ на тлі демографічного зростання, відбувається ускладнення суспільних структур — поширення ієрархії поселень на чолі із поселеннями-протомістами.

Характеризуючи зброю та військову справу цього періоду, М. Відейко детально зупиняється на КККТ. У цей час у середовищі КККТ зафіксовано процеси, пов'язані із вдосконаленням вістер стріл, дротиків та списів, виготовлених із кремєню. Автор також наводить археологічні свідчення бойового застосування цих виробів. Кам'яні сокири-молоти, мідні сокири з двома рублячими лезами та булави, а пізніше і мідні кинджали були найбільш поширеною зброєю хліборобів тогочасної Європи. Поширення спеціалізованої зброї, на думку дослідника, могло викликати появу професійних воїнів.

Утім, на підтвердження використання зброї автор залучає малу кількість антропологічних відомостей. І хоча ми погоджуємося з його висновками щодо наявності певної військової загрози в ті часи, але великої кількості кризових ситуацій, які призвели б до конфліктів, не спостерігалось. Принаймні такою є наша думка стосовно КККТ сучасної України.

Оскільки на місцях поселень КККТ впродовж останнього десятиліття виявлено велику кількість лінійних аномалій від заглиблених у землю об'єктів, то автор також запропонував власну інтерпретацію цих об'єктів. Порівнюючи переважно метричні характеристики лінійних аномалій із результатами розкопок, М. Відейко пропонує об'єкти завширшки 3–5 м та завглибшки понад 2 м розглядати як оборонні рови. А об'єкти менші за розміром — як заглиблення під палісад. Вперше запропоновано приклад реконструкції оборонних споруд для поселень-гігантів, насамперед Майданецького, Небелівки та Стольнічень I.

Кліматичні зміни у другій половині IV тис. до н.е. призвели до змін у господарських прийомах населення, що проживало між Карпатами та Дніпром. Хліборобство як провідна галузь занепала, натомість першість перебрало на себе тваринництво. Населення Кукутень-Трипілля відійшло у північному та південному напрямках, почали занепадати поселення-протоміста. На думку автора, в цей час воїни переважно продовжували користуватися набором зброї із попереднього періоду. Він наводить численні приклади смертей, причиною яких стали збройові травми, та показує, що поширеною практикою на той час було використання зброї як поховального інвентарю. Посилаючись на дані дослідників пізньонеолітичних суспільств, автор цілком аргументовано підсумовує, що маємо достатньо підстав вважати другу половину IV тис. до н.е. часом остаточно виокремлення воїнів як особливої частини суспільства.

Кожен розділ книги добре ілюстрований світлинами речей із музейних зібрань Європи, а також матеріалами з численних публікацій, польовими фото та схемами власних досліджень автора. Археологічні відомості, що містяться у книзі, підкріплено етнографічними та історичними аналогіями, використаними для реконструкції військових процесів, що могли відбуватися в Європі у VI–IV тис. до н.е.

Загалом «Зброя та військова справа у давніх хліборобів Європи у VI–IV тис. до н.е.» М. Відейка є першою у своєму роді працею, де охарактеризовано давні хліборобські суспільства України з точки зору розвитку військової справи. Важливо, що усі пов'язані із цим історичні процеси показані у контексті неолітичних культур Центральної та Південно-Східної Європи. Ключове місце у праці посіли археологічні матеріали із КККТ, нагромаджена маса яких давно потребувала систематизації, а деякі види нерухомих археологічних об'єктів — інтерпретації, що успішно й зробив автор.

Дата надходження статті до редакції: 11.04.2020 р.